

SOLVEIGA DAUGIRDAITĖ

„Ko moteris nori?“ – spėlionės po dvidešimties metų

Anotacija: Straipsnyje svarstomos dviejų paskutinių dešimtmečių moterų literatūros tendencijos ir jos recepcijos ypatumai. Aptariamas feminizmo idėjų Lietuvos visuomenėje ir moterų (lyčių) studijų atsiradimo Lietuvos akademiniam pasaulyje poveikis kritikai ir moterų kūrybai. Diskutuojama, kaip atsiradusi kūrybos laisvė veikė moterų rašymą, kaip kito požiūris į rašytojas viešajame diskurse įsigalint „korektiškai“ retorikai lyčių lygybės klausimu, kaip keitėsi moterų kūrybos menkinimo strategijos (nuo sovietmečių populiarus tvirtinimo, kad moteris gali būti arba „poetė“, arba „moteris“, iki šiuolaikinio stereotipo, kad moterys rašo komercinę, bet ne „gerą“ literatūrą). Daroma išvada, kad gilesnės moterų kūrybos analizės būta XX a. pabaigoje, o pastarojo dešimtmečio literatūros tyrimus papildė žinios apie ankstesnių laikų (iki XIX a.) autorės, rašiusias ne lietuvių kalba.

Raktažodžiai: moterys rašytojos, lyčių studijos, literatūros istorija.

Šių svarstymų pavadinimas skyla į dvi temas: „Ko moteris nori?“ ir „Po dvidešimties metų“. Dvidešimt metų nėra daug, bet moderniajai lietuvių kultūrai šis laikotarpis simboliškas: per tiek laiko tarpukariu sukurta tai, kas tapo spalvingo kultūros gyvenimo etalonu, sovietmečiu viešajame pasaulyje niekintu, neviešajame – idealizuotu. Abi nuostatos nėra palankios kritinei analizei, bet šį modelį, tik apversdama, tebeeksploatuoja savo pamatų nepervertinusi kritika, darydama sprendimus apie moterų kūrybą: viešai kalbama lyg palankiai, bet darant išlygas, paliekant saugiam „moterų literatūros“ rezervate, neviešai – dažniau pašiepiant. Lygiavertis traktavimas siūlytų bandyti reformuluoti kriterijus, pagal kuriuos literatūra atsijojama į „gerą“ ir „prastą“, ar bent suvokti ir diskutuoti prielaidas, kuriomis remiantis vertinama, ir reflektuoti jų kultūrinį sąlygiškumą.

Po dvidešimties metų susitikę Alexandre'o Dumas muškietininkai, kadaise neišskiriami, vos netampa priešais, bet susitaiko, drauge kovoja ir vėl išsiskiria... iki susitikimo dar kitoje knygoje. Po iškilimo XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje moterų judėjimas Vakaruose veikiai suskilo į įvairiausių smulkesnius

sąjūdžius it fejerverkas. Lietuvoje pastaruosius du dešimtmečius feminizmo užuomazgos nebuvo tokios akivaizdžios, kad būtų galima kalbėti apie judėjimą, todėl neįmanoma kalbėti ir apie jo tęsinį, juoba silkių statinės vienybę (vartoju monsinjoro Kazimiero Vasiliausko posakį). Tačiau postmodernybė, skeptiškai žvelgianti į didingus uždavinius, vis dėlto netrukdo kliautis laikiniais susivienijimais siekiant mažų tikslų. Fragmentiškam moterų sąjūdžiui tai parankus kelias. Hélène Cixous, kritikuodama vakarietišką mąstymą grindžiantį falocentrizmo ir logocentrizmo ryšį, yra vaizdžiai rašiusi, kad „gyvename epochoje, kai po conceptualiu tūkstantmetės kultūros pamatu ima raustis milijonai dar niekada neregėtos rūšies kurmių“¹. Jeigu mėgintume ieškoti tų kurmių Lietuvoje, nebūtų nepagrįsta dairytis ir feministinės kritikos, kad ir kokia ji būtų negausi, darbuose.

„Ko moteris nori?“ – tai populiarus Sigmundo Freudo citata, žodžiai, rašyti laiške kunigaikštytei Marie Bonaparte, prancūzų psichoanalitikei, kuri dosnia parama prisidėjo prie psichoanalizės išpopuliarinimo, o jos autoriui padėjo ištrūkti iš nacistinės Vokietijos². Tiksliai Freudo citata skamba taip: „Didysis klausimas, į kurį niekada nebuvo atsakytas ir į kurį negalėjau atsakyti aš, nors trisdešimt metų tyrinėjau moters sielą, yra „Ko moteris nori?““³ Ši citata ir psichoanalizės idėjos XX a. 8-ojo dešimtmečio pradžios anglosaksų feministėms atrodė iškalbingas įrodymas, kad tradicinė vyriškai orientuota kultūra nėra pajėgi kelti klausimo apie moterų poreikius ir į juos atsakyti, kad svarbiausia psichoanalizės figūra pati pripažino savo bejėgystę, o iš to sekė nuostata, kad, pirma, moteris pačios turi apsispręsti, ko jos nori, ir, antra, imtis įgyvendinti savo norus. Prancūzijoje, priešingai, psichoanalizė laikyta moterų sąjūdžiui parankiu, revoliucingu mąstymo būdu. Todėl šalyse, kuriose antrosios bangos feminizmas paliko akivaizdžius pėdsakus, klausimas „Ko moteris nori?“ su visomis įmanomomis jo potekstėmis

-
- 1 Hélène Cixous, „Išėjimai“, in: *Feminizmo ekskursai: Moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*, sudarė Karla Gruodis, Vilnius: Pradai, 1995, p. 435.
 - 2 Moteris, kaip visuomeninių, religinių sąjūdžių rėmėjos, yra per menkai įvertintos, nors žinoma, jog net pačioms pirmosioms krikščionių bendruomenėms daug aukojo turtingos moteris, dažniausiai našlės. Jos yra nepamainomos „didžiųjų vyrų“ idėjų tobulintojos, plėtotojos, būtinos sąjūdžiui ar doktrinai įgaunant pripažinimą. Kalbant apie psichoanalizę, tai būtų Melanie Klein, Karen Horney, Anna Freud ir daugybė kitų, kurių vardai ir nuopelnai žinomi, priešingai negu daugelio „didžiųjų vardų“ ar „didžiųjų teorijų“ bendraautorių anksesnėse epochose.
 - 3 Cituojama iš: Gail Finney, *Women in Modern Drama: Freud, Feminism and European Theatre at the Turn of the Century*, Cornell UP, 1991, p. 32.

itin populiarus. Į jį ieškota atsakymų daugelyje sričių – nuo asmeninio gyvenimo iki valstybės valdymo. Jis tebekartojamas ir akademinėje studijoje apie skirtingus lyčių skaitymo būdus⁴, ir romantinėje komedijoje „Ko moterys nori“⁵, ir politiku retorikoje (taip vadinasi ir 2007 m. įkurta Australijos moterų partija).

Lietuvoje klausimas „Ko moterys nori?“ dažnam sietųsi tik su minėta Holiivudo komedija. Neoliberalizmui pataikaujantis „postfeminizmas“ tepalieka kone vienintelę sritį, kur moterys skatinamos tapatintis su savąja lytimi: per vartojimą. Dvidešimtį metų nebuvo įvykio, kuris būtų privertęs moteris apmąstyti ir viešojoje erdvėje išreikšti savo poreikius, tikslus ir norus; nesikūrė savimovėnės kėlimo grupės, nebuvo moterų manifestacijų, o pastaraisiais metais debatai neretai tegyvuoja efemeriskame internete. Kalbant vaizdingiau, išskyrus retus atvejus, moterys nėra iš esmės svarsčiusios, ko jos nori, juoba – iš literatūros, tad pirmiausia į galvą dažnam ateina paprasčiausias atsakymas: joms rūpi tai, kas komerciškai vadinama „moterų literatūra“ (populiariosios literatūros dalis). Nesvarstyti ir Vakarų kultūros moterų vaidmenų modeliai, atgimstantys aukštojoje ir populiariojoje kultūroje – madonos ir pasileidėlės šiuolaikinės modifikacijos. Savo tyrėjų turėtų sulaukti ir vienintelis ryškesnis nepriklausomybės pradžioje šmėkstelėjęs masinis vaidmuo – „megztosios beretės“; sukarikatūrintas aktyvių ir pagyvenusių (abu aspektai nepriimtini dominuojančiai kultūrai) moterų vaizdinys, kaip sulaukė Vytauto Kavolio suproblemintas daktaros personažas XIX amžiaus raštijoje⁶.

Kita vertus, daug kas kultūros gyvenime įvyko tarsi be pastangų: universitetai priglaudė lyčių studijų centrus po savo sparnu, moterų, vėliau lyčių studijos rado savo nišą humanitariniuose ir socialiniuose moksluose. Tačiau Vakaruose moterų studijos turėjo gerą dešimtmetį natūraliai augti, kol tapo lyčių studijomis, 8-ajame dešimtmetyje ir 9-ojo dešimtmečio pradžioje pasirodė moterų studijas pagrindusios knygos. Lietuvoje šis laikas buvo trumpesnis, lyčių studijos moterų studijas prarijo greičiau, ir daugelis moterų klausimų liko nepaklausti ir neatsakyti. Viešojoje erdvėje debatai dėl seksualinių mažumų užstoja mote-

4 Shosana Felman, *What Does a Woman Want? Reading and Sexual Difference*, Johns Hopkins UP, 1993.

5 Filmas, kuriame vaidino Melas Gibsonas ir Helen Hunt, komerciškai buvo vienas sėkmingiausių moterų režisuotų filmų (*What Women Want*, 2000, rež. Nancy Jane Meyers).

6 Vytautas Kavolis, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, p. 62.

rų problemas, nors jos niekur nedingo: diskriminacija dėl lyties darbo rinkoje išlieka (moterų vidutinis uždarbis tebėra mažesnis), moterų tapatinimas su kūnu, jaunyste, grožiu užgožia jų psichologinių, socialinių ir visų kitų įmanomų problemų spektrą. Į klausimą, ar nūdienė literatūra, rašoma moterų, rodo pasitangas siūlyti alternatyvias moterų reprezentacijas, kurti pasakojimo strategijas, veikiausiai turėtume atsargiai sakyti „ne“; o ne „taip“; o, paprašyti pavyzdžių, nelengvai juos rastume. Galvojant apie „naujausius“ atradimus, kaip reikšmingą išimtį minėtume bendrakursės Giedrą Radvilavičiūtę ir Danutę Kalinauskaitę (kita vertus, mažos tautos literatūroje dvi – jau kone sąjūdis).

Iš nepriklausomybės pradžios, kai būta tam tikro susidomėjimo feminizmo reikalais, išliko Ilonos Gražytė–Mazilauskienės klausimas, kurį ji, kiek utriruodama, apsimesdama neišmanėle, uždavė Viktorijai Daujotytei 1992-aisiais: „Į feministinę kritiką dar vis žiūrima su nepasitikėjimu. Kam ji reikalinga? Argi geras kritikas (kritikė) negali interpretuoti veikalo negalvodamas, kas jį parašė? Dažnai girdimas argumentas – žinomiausi moterų personažai (Madame Bovary, Ana Karenina) sukurti vyrų. Ko tos moterys nori?“⁷

Šie Violetos Kelertienės inicijuoti klausimai ir atsakymai tebėra didžiausia moterų literatūrą aptarianti publikacija svarbiausiame ir storiausiame literatūriname žurnale. Daujotytė savo svarstymus baigė patikinimu, kad „[m]enininkui nėra neperžengiamos ribos tarp moters ir vyro. Tikrai nėra svarbu, kas parašė meno veikalą – moteris ar vyras. Nėra atskirų estetinių kriterijų. Ir moterys čia, mano supratimu, nieko atskiro nenori ir negali norėti“⁸.

Feministinė kritika ginčytų, jog estetikos normos sukurtos moterims menkai dalyvaujant, o ten, kur „antrosios lyties“ balsui pavyksta prasimušti, „neutralios“ estetinės nuostatos keičiasi. Tačiau mėginant aprėpti dvidešimties metų raidą svarbūs ne tik atsakymai, kuriuos diktuoja ne vien autoriaus autoritetas, bet ir kalbėjimo kontekstas. Svarbus pats klausimų kėlimas ir svarstymas. Pirmasis dešimtmetis buvo ir sparčios pilietinės bei kultūrinės moterų pažangos laikas. 1991 m. išėjo Daujotytės *Moteriškoji literatūros epistema: Spekurso paskaitos*, paskui kitos jos knygos. 1992-ųjų pavasario semestrą Kavolis, atvykęs pirmąkart skaityti paskaitų Vilniaus universitete, suvokė svarbą kalbėti apie moteris ir vyrus lietuvių kultūroje – šiuo mostu intelektualams, kuriems buvo neginčijamas

7 „Prakalbinti tylinčias kultūros prasmes“, *Metai*, 1992, Nr. 5, p. 75.

8 *Ibid.*, p. 77.

autoritetas, Kavolis pademonstravo, kad lyčių klausimai gali būti įdomus analizės objektas. Bet paskubomis pramokta lygių galimybių retorika netapo vidinės kultūros dalimi. Akademinei bendruomenei, juoba plačiau visuomenei atrodo toleruotina, kad Vilniaus universiteto profesorius mergaitėms siūlo mezgimo vadovėlius, o solidžiausias literatūros žurnalas neišsiverčia be užgauliojimų diskusijose:

Visa mergelių kompanija! Įtariu, kad gyvoji kalba, prieš numirdama, tampa moterų monopolium [...]. Kai žvilgtelį į knygynų vitrinas, apstulbstu: beveik visa makulatūra, kuri ten guli (o ten beveik viskas yra makulatūra), parašyta vien tik bobelių! Vyksta ne tik visuomenės, bet ir kalbos feminizacija. Mano nuojauta negera – iškart prisimenu dekadentišką helenizmo epochą, kai visose gyvenimo srityse irgi buvo pradėjusios vyrauti moterys, tačiau, kaip žinote, tas aleksandrietiškas karnavalas labai greitai baigėsi tamsybių ir barbarybės triumfu.⁹

Mizoginų, kaip ir homofobų ar antisemitų, esama visur, bet, skirtingai nuo pokomunistinių kraštų, kur vertybių sumaištis ir neapykanta dangstoma „pliuralizmu“, Vakaruose sunku būtų įsivaizduoti solidesnį kultūros leidinį, išsileidžiantį tokius pasisakymus. Tačiau mums šiuo kartu svarbiau tai, į ką šituo pasažiu yra reaguojama. Tai kitų pokalbio dalyvių (Vytauto Rubavičiaus ir Viktorijos Daujotytės) išvardyti, jų požiūriu, reikšmingi nūdienos autoriai: Laura Sintija Černiauskaitė, Renata Šerelytė, Andrius Jakučiūnas, Kristina Sabaliauskaitė, Sigitas Parulskis, Rimvydas Stankevičius, Stasys Stacevičius, Elena Karnauskaitė. Nesunku suskaičiuoti, jog sąrašė po lygiai abiejų lyčių autorių, bet minėtam profesoriui tai netrukdo jo pavadinti „visa mergelių kompanija“. Suprantama, kad sovietmečiu, kai formavosi vyresniosios kartos inteligentų pažiūros, tokios proporcijos buvo neįsivaizduojamos. Šias (atsitiktinai išlaikytas?) proporcijas ir galėtume laikyti aptariamo dvidešimtmečio pasiekimu. Ir, veikiausiai, literatūros reikšmės menkimo visuomenėje ženklų. Cituotasis profesorius iš dalies teisus, tik painioja priežastis su padariniais: moterys į prestižines sritis išsileidžiamos vargiai, ir tik tada, kai sritis netenka savo patrauklumo vyrams, jie užleidžia savo pozicijas.

9 Arvydo Šliogerio reakcija diskusijoje „Kalbos pabaiga?“, *Metai*, 2009, Nr. 3, <http://www.tekstai.lt/index.php/zurnalas-metai/509-2009-nr-3-kovas/4283-kalbos-pabaiga-pokalbyje-dalyvavo-viktorija-daujotyte-vytautas-rubavicius-arvydas-sliogeris-regimantas-tamosaitis-2.html>. Žiūrėta 2010 08 25.

Anglosaksų feministinės literatūros kritikos klasika tapusio Elaine Showalter veikalo *Jų pačių literatūra*¹⁰ pirmoje leidimo pabaigoje (1977) buvo pridėtas įžymiausių anglų moterų rašytojų ir aktyvistų, gimusių po 1800-ųjų, sąrašas ir biografinis vardynas. Jame nurodyta gimimo ir mirties metai, kūrybos pobūdis, šeimyninė padėtis, vaikų skaičius (to meto rašytoja vidutiniškai turėjo mažiau vaikų nei apskritai „vidutinė moteris“). Knyga buvo leidžiama pakartotinai, naujesnis jos leidimas¹¹ minėtojo priedo neturi. Priežastis akivaizdi: nuo 1977-ųjų išleista tiek įvairių enciklopedinio ir kitokio pobūdžio veikalų, sąvadų ir žinytų, skirtų vien angliškai rašiusioms, kad trumpas vardynas nebeteko prasmės. Apmąstydami savąją padėtį galime pasidžiaugti, jog mūsų literatūrologai dar ilgai neliks be darbo. Lietuvių rašytojos panašaus dėmesio nėra sulaukusios, tad dar yra ką atrasti, ypač mažai žinomas rašto darbininkės, kurios reikėsi kaip publicistės ar žurnalistės ir literatūros siaurai suprastai (ignoravusiai dokumentiką) literatūros istorijai neatrodė svarbios.

Moterų literatūros istorija – Daujotytės *Parašyta moterų*, užbaigusi XX amžių, lietuvių akademiniam pasaulyje įteisino moterų rašomą literatūrą kaip savią sritį. Tačiau akademinio pasaulio pripažinimas, dargi be jokio pasipriešinimo, liudija ir tai, kad reiškinys virsta prijaukinta, pavojaus nekeliančia rutina. Per vėlesnį dešimtmetį pasirodė atskirų moterų kūrybai skirtų veikalų (monografiškai nagrinėta Birutės Pūkelevičiūtės, Juditos Vaičiūnaitės, Liūnės Sutemos kūryba), mokslinių straipsnių, moterų kūriniai analizuoti studentų darbuose ir konferencijose, bet mėginimų radikaliau analizuoti moterų kūrybos specifiką, o ypač pasitelkiant feministinę kritiką, būta nedaug. Kūrėjos dažniau pristatomos kaip neracionalios, vaikiškos, spontaniškos, privačios, neryžtingos, jų moteriška savimonė tapatinama su motinyste ar aukojimosi siekiu, nutylint tuos jų veiklos ir asmenybės aspektus, kurie prasilenkia su stereotipinio moteriškumo samprata (menininkai vyrai taip pat gali būti neracionalūs, o menininkės siekis įsitvirtinti susijęs su „nemoteriškomis“ savybėmis – ambicijomis, tikėjimu savo išskirtinumu, saviraiškos siekiu). Kitaip tariant, pasirodančių monografijų gausa nebūtinai reiškia naują požiūrį į kūrėjas. Nauji tyrimai turės rasti papildant ir neigiant, keičiant naujas hipotezes – kitokia mokslo raida negalima. Iš konferencijos „Moterų

10 Elaine Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*, New Jersey: Princeton University Press, 1977.

11 Idem, *A Literature of Their own: British Women Novelists from Brontë to Lessing: expanded edition*, Princeton, New Jersey: Princeton university press, 1999.

rašymas: tradicija, interpretacijos, vizijos“ (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, kovo 18–19) pranešimų temų galima spręsti, kur krypsta tyrimai. Elaine Showalter ir kitos mokslininkės, pradėjusios moterų literatūros istorijos tyrimus XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje, vėlesnių autorių buvo kritikuotos, kad moterų literatūrą jos mato tik nuo XIX a., kai atsirado į komercinę rinką orientuotos rašytojos. Iki tol daugelį šimtmečių aukštesniųjų sluoksnių moterys kūrė literatūrą sau, savo artimiesiems ar tolimiesiems, nesiekdamos komercinės sėkmės. Į literatūros tyrėjų akiratį įtraukti jų darbai Vakarų Europos literatūrą papildė Renesanso, Viduramžių moterų raštija, o tai savaime išplėtė ir literatūros sampratą. Margaret Ezell knygos, skirtos moterų literatūrai iki XIX a., įvade priminė egzistuojant du ankstyvųjų laikų rašytojų modelius¹². Jie abu pramanyti. Pirmoji – tai Judith Shakespeare, dramaturgo sesers, istorija, sukurta Virginios Woolf esė *Savas kambarys* (1929). Ši herojė, talentinga kaip brolis ir norėjusi gyventi kaip jis, susidūrusi su XVI a. moters galimybėmis, nusižudo. Ezell atkreipė dėmesį ir į kitą fikcinį rašytojos modelį – Samuelio Richardsono romano *Clarissa* (1748) pagrindinę herojė. Ji gerai išsilavinusi vidutinio sluoksnio mergina, pasipriešinusi suplanuotoms vedyboms. Klarisa rašo pati sau, ne auditorijai, jos raštai pasiekia viešumą tik jai mirus. Ezell nuomone, taip „[...] mums siūlomos dvi ankstyvosios rašytojos paradigmos. Ji galėjo netekti viso socialinio respektabilumo už įžengimą į vyrų komercinės literatūros areną ir būti sutraiškya, arba galėjo privačiai nukęsti neteisybę nemesdama iššūkio socialinio dekoro taisyklėms ir būti išteisinta publikuojant po mirties“¹³.

Savųjų klarisų mes turime, jeigu moterų literatūros istoriją pradėdame ne nuo Žemaitės ir Karolinos Praniauskaitės, o nuo Uršulės Radvilienės ir Onos Barboros Olimpijos Radvilaitės-Mostovskos. Tikėtina, kad ir Barboros Radvilaitės laišakai kada nors bus lietuvių moterų literatūros istorijos objektas kaip Renesanso raštijos pavyzdžiai.

Moterų literatūros istorija dar pilna spragų, paradoksų. Nors laiškas yra vadinamas moteriška raiškos forma, moterų epistoliarika lietuvių literatūroje neturi gilių tradicijų. Aldona Liobytė turėtų būti matoma ne tik kaip vaikų rašytoja, bet pirmiausia kaip laiškų rašytoja. Akivaizdi literatūros tendencija yra moterų parašytų grožinės ir ne grožinės literatūros knygų gausėjimas. Kai kurios

12 Margaret J. M. Ezell, *Writing Women's Literary History*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996, p. 10–11.

13 *Ibid.*, p. 11.

knygos naikina skirtį tarp grožinės ir negrožinės kūrybos, publicistikos ir meno, juoko ir rimtumo (Paulinos Pukytės *Jų papročiai, Netikras zuikis*), o literatūrologai sunkiai geba priimti jų naujumą. Tarp naujų rašytojos gyvenimiškojo paveiklo atmainų reikėtų minėti skaitomiausias (LATGA-A duomenimis) rašytojas, sėkmingai užpildančias „moterų žanrų“, tokių kaip meilės romanai, knygų lentynas (Elena de Strozzi, Daiva Vaitkevičiūtė, Irena Buivydaitė). Sovietmečiu skeptiškai žvelgta į „jaunąsias rašytojas“, garsiai ir patylom reiškiant nuostatą, kad jos „rašo iki vedybų“. Jaunų moterų marginalizavimas net ir tokiuose viešai vien palankiai prisimenamuose sambūriuose kaip Vilniaus universiteto Jaunųjų literatū būrelis ar Rašytojų sąjungos Jaunųjų literatū sekcija būtų įdomi tema sakininės literatūros istorijos tyrėjams, jeigu tik atsirastų gebančių prakalbinti moteris, į atminties rūsius nutrėmusias jaunystės nuoskaudas ir veikiausiai jaučiančias dvigubą kaltę – ir dėl savo naivumo bei „turėtų pretenzijų rašyti“, ir dėl nerealizuotų gabumų (dažnai vėliau nukreiptų į ne tokia „prestižinę“ literatūros mokslo sritį). Nelikus formalių užtvarų moteris tebežino savo kuklią vietą ir užpildo nišas, kuriose vyrų konkurencija nežymi (minėtieji meilės romanai ar lietuvių literatūroje prestižo bei tradicijos stokojančios detektyvas (Andrė Eivaitė)). Nepriklausau manantiems, kad tokia literatūra gadina skonį ir kalbą. Džiaugiuosi komercine moterų sėkme bet kurioje srityje, juoba galimybe pelnytis duoną rašto darbais. Čia jau formuojasi ir rašytojų giminės bei šeimos (Irena Buivydaitė – Elenos de Strozzi dukterėčia,¹⁴ o Daiva Vaitkevičiūtė ir Edvinas Kalėda yra sutuoktiniai), nors tai anokia naujiena – jau turėjome seseris Ivanauskaites (Lazdynų Pelėdą), poeto seserį ir prozininko žmoną Liūnę Sutemą, turime Kalinauskų šeimą (Danutė ir Rasa Kalinauskaitės, Jonas Kalinauskas), o rašytojų šeimos, kurių būta nemažai sovietmečiu (visai netyrinėtas aspektas, išskyrus gal Juditą Vaičiūnaitę ir Hermanį Marđerį Majevskį¹⁵), nors nebūtinai buvo tvarios, bet ir nebūtinai ir tokios dramatiškos kaip Vytauto Kubiliaus iš užmaršties prikelta Vaidilutės ir Kazio Puidos šeima. Yra gėdingesnių veiklų, pavojingesnių moters sveikatai ir visuomenės gerovei nei serijinių knygų pagal lengvai numanomą

14 Interviu su Elena di Strozzi, <http://www.knyguklubas.lt/index.php?cl=content&tpl=15c4a260e8006afd6.36459388>. Žiūrėta 2010 09 07.

15 Ramutė Dragenytė, „Judita Vaičiūnaitė ir Hermanis Marđeris Majevskis“, *Metai*, 2006, Nr. 2, <http://www.tekstai.lt/index.php/zurnalas-metai/129-2006-nr-2-vasaris/558-ramut-drage-nyt-judita-vaiinait-ir-hermanis-mareris-majevskis>. Žiūrėta 2010 09 07.

scenarijų rašymas. Tačiau populiariosios literatūros rašytojos nekompensuoja kito stygiaus – „tikrų rašytojų“, taip pat ir pelnančių literatūrinės premijas, vis dar nėra tiek, kiek galėtų būti (ir tai paradoksalu turint galvoje aukščiau išvardytą tobulai abilytį stipriausių dabarties rašytojų sąrašą: kadangi ir iš geriausių reikia rinktis, atsirenkama gana tendencingai). Kita vertus, mokslininkai, įsileisdami į LLTI kūrybingiausių knygų dvyluktukus akivaizdžiai „glamūrinės“ knygas, parašytas moterų, iš esmės toliau kenkia rašytojų prestižui, taip tarsi parodydami, kad moterys tegali rašyti apie „neišeikvotų iščių godulį“ ir pusę simpatijų pelnyti asmeniniu žavesiu bei šeimine padėtimi.

Paskutiniajame XX a. dešimtmetyje susidomėjimas feminizmo idėjomis Lietuvoje davė akivaizdžių rezultatų akademinėje sferoje: feminizmo kaip analizės metodo institucionalizacija, Moterų (lyčių) studijų įsitvirtinimas kai kuriuose universitetuose, viešosios politikos erdvėje (politikams forsuojuojant Lietuvos įstojimą į Europos Sąjungą, be pasipriešinimo, bet ir be būtinų visuomenei diskusijų, priimti lygias galimybes turintys įtvirtinti įstatymai). Ką jis davė literatūrai? Dailės kritikė Linara Dovydaitytė, apmąstydamą padėtį lietuvių dailėje, konstatuoja:

Skirtingai nei Vakaruose, kur 7-ojo dešimtmečio pabaigoje moterų sąjūdis, arba antrosios bangos feminizmas, paveikė tiek kūrybą, tiek meno teoriją ir istoriją vienu metu, Lietuvą 10-ojo dešimtmečio pradžioje pasiekusi ideologija pirmiausia įsitvirtino akademinėje srityje. Pavyzdžiui, tuo metu, kai menotyrininkės pradėjo nagrinėti lytinės priklausomybės ir meninės kūrybos problemas, menininkės, nors ir kūrė feministinei tematikai artimus darbus, tapatintis su šia ideologija vengė.¹⁶

Panašiai galėtume apibūdinti padėtį literatūroje, nors atrodo, kad ir dailininkės, ir menotyrininkės savo akcijomis yra aktyvesnės apmąstydamos ir perkonstruodamos lyties reikšmes kultūroje. Literatūros pasaulyje sunku būtų rasti atitikmenis pastarųjų metų parodoms („Žvilgsnio galia“, kuratorė Ieva Dilytė, 2007, Lietuvos dailės muziejus; „Moters laikas: skulptūra ir kinas“, kuratorės Laima Kreivyte, Elona Lubyte, 2010, Lietuvos nacionalinė dailės galerija), jau nekalbant apie menininkių ir teoretikių grupę „cooltūristės“, nuo 2005–ųjų savo

¹⁶ Linara Dovydaitytė, „Moters laikas' lietuviškojo feminizmo kontekste“, *Kultūros barai*, 2010, Nr 7–8, p. 54.

akcijomis demaskuojančią dailės kanono šališkumą lyties požiūriu¹⁷. Tačiau gali būti, jog toks įspūdis susiklosto dėl vizualiųjų menų reikšmės augimo šiuolaikinėje kultūroje: ir rašytojai, ir kritikai turi mažiau galimybių sulaukti visuomenės dėmesio dar ir todėl, kad skaitymą intensyviai keičia pasiskaitymas ir žiūrėjimas. Reikėtų minėti ir kino festivalius, pavyzdžiui, „Šeršeliafam“. Taigi didysis dešimtmečio moterų literatūros paradoksas – kad feministinės kritikos daigai ligi šiol nepaskatino adekvatesnės moterų rašytojų reakcijos. Mėgindama apžvelgti pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio moterų raštiją¹⁸, pabrėžiau moterų tekstų gausėjimą ir jų įvairovę, susijusią su išsiplėtusiomis leidybos galimybėmis, sumenkusio rašytojo darbo prestižo naudą – lengvesnį įsitvirtinimą literatūroje, dokumentikos ir kitų literatūrai iki tol nepriskirtų raštijos formų įsitvirtinimą. Kertiniai šiuolaikinės moteriškosios problematikos kūriniai, parašyti daugiausia paskutiniame XX a. dešimtmetyje, įvairūs – nuo Jurgos Ivanauskaitės *Raganos ir lietaus*, Janinos Degutytės *Atsakymų* iki Zitos Čepaitės *Paulinos kelionės*, Neringos Abrutytės paskutinio poezijos rinkinio *Neringos m.*, išėjusio 2003 m. Lyties reikšmės ir ribos klausimas kaip problema lietuvių skaitytoją pasiekia iš verstinių grožinių veikalų – nuo klasikos (Virginios Woolf *Orlando*) iki šiuolaikinių autorių (Markus Orths *Katalina*), bet menkai reflektuojama mūsų autorių. Retoms išimtims prisikirtina Čepaitės kūryba, kurioje akivaizdi paradoksali, nors galbūt simptomiška, požiūrio metamorfozė: romane *Paulinos kelionė* (1996) seksualinės mažumos atrodė egzotiškas, bet tikrai ne atsumiantis, Vakarų pasaulio reiškiny. Pusiau dokumentiniame *Neapšviestame kelio ruože* (2005) susidūrimas su savo seksualinę tapatybę pakeitusiu artimu žmogumi pasakotojai kelia nuoskaudą ir pasidarygėjimą, asmeninė nuomonė paremiama ir neigiamu Katalikų Bažnyčios požiūriu. Ar šis vienos autorės atsitraukimas nuo pirmojo nepriklausomybės dešimtmečio drąsos ir vilties, kad atsivėrimas Vakarams suteiks vien džiugias patirtis, nebus bendros jausenos (išgąščio dėl per greitos modernizacijos, atsi-traukimo), būdingos antrajam nepriklausomybės dešimtmečiui, išraiška?

Skirtingai nuo minėtų dailės parodų, kuriose eksponuoti daugiausia vyrų sukurti darbai, vaizduojantys moteris, lietuvių literatūrologija susitelkė ties fe-

17 Pirmoji jų akcija buvo užrašas 2005 m. „Vartų“ galerijoje ant sienos, pavadintas „Nacionalinė vyrų premija“. Joje pateikti skaičiai, atskleidžiantys, kiek mažai moterų yra apdovanotos Lietuvos nacionaline kultūros ir meno premija dailės srityje.

18 Solveiga Daugirdaitė, „Moterų literatūra ir požiūris į ją Lietuvoje po 1990 m.“, in: *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002 (4), p. 106–115.

ministiniu moterų tekstų perskaitymu, o tai reiškia, kad pagrindinis literatūros blokas, apimantis ir didžiumą klasika laikomų kūrinių, tebėra mokslininkų neperskaitytas pasitelkus lyčių studijas (Artūro Tereškino straipsniai¹⁹ būtų išimtis). Taigi kiek plačiau analizuota moterų kūryba ir kiek menčiau – moterų vaizdavimas vyrų kūryboje; literatūroje gyvuojantys vyrai lieka tarsi „savaime suprantami“. Tai sutampa su visuomenės nuostatomis: lygios lyčių teisės ir galimybės rūpi iš esmės moterims, jos sudaro apie 90 procentų Vilniaus universiteto Lyčių studijų centro studentų. Svarbiausiais laikomų literatūros tekstų perskaitymas svarstant, kaip ir kodėl lietuvių literatūra suvokia ir vaizduoja vyrus ir moteris, kaip lytis veikia rašymo būdą ir taip toliau, tebėra ateities darbas.

Spėlionės, kurias nurodo straipsnio pavadinimas, nebūdingos moksliniam mąstymui. Tačiau tikėtina, kad galėtų stiprėti bent viena raštijos sritis – dokumentika (atsiminimai, autobiografijos). Kaip tik šie žanrai paskutiniaisiais metais teikia daug skaitymo malonumo kritikams ir „šiai skaitytojams“ (visų pirma puikios literatūrinės raiškos knygos, tokios kaip Audronės Girdzijauskaitės *Atminties salos*, Gražinos Mareckaitės *Šiapus ir anapus Vilniaus vartų*, likusiais rankraščiuose epizodais papildyta Juditos Vaičiūnaitės memuarinė proza *Mabre viešbutis*). Tačiau daugelį jų jungia „geros mergaitės“ sindromas, susitelkiama į šviesią vaikystę, patirtų sunkumų svoris perkeliamas epochai, o tai moterų autobiografių tyrinėtojai linkę sieti su neišreikštu nepasitenkinimu tolesniu gyvenimu. Tad ir atsiminimų, juoba autentiškų autobiografių (taip vadinu norėdama atskirti nuo žurnalistų rašomų „svarbių asmenų“ autobiografių), moterys iš savęs galėtų norėti.

19 Artūras Tereškinas, „Tautos kūnas ir kūno tauta: keletas falologizmų apie *Maironio* poeziją“, *Metmenys*, Nr. 69, 1995, p. 9–25; idem, „Apie mazochistinius vyrus, šleikštulį ir senas moteris“, in: *Poezijos pavasaris 2007*, Vilnius: Vaga, 2007, p. 279–288.

“What does a Woman Want?” – Speculations Twenty Years Later

S u m m a r y

The paper dwells on the trends in women’s literature and the peculiarities of its reception in the past two decades. It discusses the impact of the emergence of feminist ideas in Lithuanian society and of women’s (gender) studies in the academic world of Lithuania on criticism and women’s creative work. The author takes a look at how the newly emerged creative freedom influenced women’s writing, how the attitude towards women writers was changing in public discourse with “correct” rhetoric on the issue of the equality of the sexes gaining ground, how the strategies of down-grading of women’s creative work were changing (from the declaration, popular in Soviet times, that a woman could be either “a poetess” or “a woman”, to the modern stereotype that women write commercial literature but not “good” literature). The conclusion is drawn that the analysis of women’s writing was more active in the late twentieth century; that process was finalised by the history of women’s literature – Viktorija Daujotytė’s *Parašyta moterų* (*Written by Women*, 2001). Literary scholarship of the past decade has also been leaning towards the writing women of earlier times (before the nineteenth century) who did not write in Lithuanian.

Keywords: woman writers, gender studies, literary history.
